

20

— Brussels Philharmonic —

21
FALL/WINTER

DIE SIEBEN LETZTEN WORTE UNSERES ERLÖSERS AM KREUZE

JOSEPH HAYDN

NEDERLANDS:

toelichting

FRANÇAIS:

notes de programme

ENGLISH:

programme notes

download printversie - télécharger la version imprimée -
download the print version

TOELICHTING

Het moet een bijzondere en intense ervaring geweest zijn, de eerste uitvoering van Haydns *Die sieben letzten Worte unseres Erlösers am Kreuze* in 1787. Een jaar eerder had de componist de opdracht gekregen om een instrumentale commentaar te schrijven bij de laatste woorden van Christus, voor de dienst op Goede Vrijdag in een gewijde grot in Cadiz. De omstandigheden werden als volgt omschreven: "De muren, ramen en zuilen van de kerk zijn bekleed met zwarte stof. Als enige lichtbron hangt een zware, grote lamp in het midden van de kerk. 's Middags worden de deuren gesloten en begint de ceremonie. Na een korte dienst en passende prelude bestijgt de bisschop zijn troon en geeft hij commentaar op een van de zeven woorden, waarna hij zich voor het altaar werpt. Terwijl hij daar ligt, weerklinkt de muziek. En zo

begint alles weer van voor af aan voor de tweede, derde, ... commentaar."

De compositie ging in première op een symbolische plek: de in de bergen uitgehouwen gewijde grot Santa Cueva. Haydn zette voor het gebeuren een intieme en haast meditatieve compositie neer, die de laatste woorden van Christus aan het kruis - ondanks het ontbreken van tekst - op een aangrijpende manier reflecteert. Het werk maakte zoveel indruk, dat het al snel over heel Europa uitgevoerd, en zelfs herwerkt werd voor diverse bezettingen – al gebeurde dat niet altijd door Haydn zelf. Brussels Philharmonic brengt vandaag de originele versie van Die sieben letzten Worte unseres Erlösers am Kreuze, voorzien van gesproken tekst door acteur Johan Leysen en ondersteund met magische beelden van fotograaf Stef Van Alsenoy.

Vader van het strijkkwartet

In vergelijking met eeuwgenoot en muzikaal wonder Wolfgang Amadeus Mozart (1756-1791) kende de muzikale carrière van Joseph Haydn (1732-1809) een traag maar ook lang verloop. Veel van zijn bekendste werken kwamen pas tot stand na Mozarts overlijden. Op zijn zesde kreeg hij zijn eerste muzieklessen van een oom, en enkele jaren later werd hij om zijn mooie jongenssopraanstem aangenomen in de koorschool van de Stephansdom in Wenen. Toen hij dat koor op zijn zestiende moest verlaten omdat hij de baard in de keel kreeg, zorgde hij voor een inkomen door hier en daar les te geven, of viool en piano te spelen tijdens kerkdiensten. Hij leerde zichzelf ook het contrapunt aan en volgde enkele lessen compositie bij de Italiaanse componist Nicola Porpora. Dat bleef niet lang onopgemerkt: in 1761 had hij het geluk in dienst te treden als kapelmeester aan het hof van vorst Esterhazy, waar hij dertig jaar lang onder ideale

omstandigheden kon componeren. Na de dood van prins Nikolaus verhuisde hij naar Wenen, van waar hij twee keer naar Londen reisde op uitnodiging van impresario Johann Peter Salomon. Daar zagen zijn Londense symfonieën het levenslicht. Terug in Wenen wijdde hij zich aan de compositie van strijkkwartetten, en van zijn laatste twee succesvolle oratoria Die Schöpfung en Die Jahreszeiten. Toen hij op 31 mei 1809 zijn laatste levensadem uitblies, was Haydn uitgegroeid tot één van de meest populaire Europese componisten van zijn tijd.

Hoewel Haydn vaak gezien wordt als een overgangsfiguur tussen Mozart en Beethoven, speelde hij een onmiskenbare rol in de muziekgeschiedenis. Meer zelfs, Haydn was de eerste die de motivische ontwikkeling – het gebruik van een minimum aan thematisch materiaal als bouwsteen voor een hele compositie – tot in het detail beheerste. Ook zijn bijnaam ‘vader van het strijkkwartet’ had hij te

danken aan een belangrijke muziekhistorische verwezenlijking: dankzij hem groeide het strijkkwartet uit van een lichtvoetig 'divertimento' dat enkel binnenskamers werd uitgevoerd, tot een volwaardige muziekvorm die in de concertzalen weerklonk. Hij zou niet minder dan een zeventigtal kwartetten componeren, en zelfs Mozart droeg bij wijze van erkenning een reeks van zes strijkkwartetten aan hem op.

Een bijzondere opdracht

Een van Haydns meest bijzondere strijkkwartetten zag aanvankelijk het licht als het religieuze orkestwerk *Die sieben letzten Worte unseres Erlösers am Kreuze*. In 1786 ontving Haydn de opdracht van een Spaanse kannunik om de zeven laatste woorden van Christus aan het kruis te voorzien van een muzikale commentaar. Het werk was bedoeld om uit te voeren tijdens de paasviering op Goede Vrijdag in de volledig verduisterde kathedraal van Cadiz,

waarbij de muziek zou uitnodigen tot bezinning bij de voorafgaande preek van de bisschop. Geen eenvoudige opdracht, zo beschreef Haydn in 1801 in de inleiding bij de oratoriumuitgave van het werk: "De moeilijkheid lag natuurlijk in het uitschrijven van zeven opeenvolgende adagio's, elk ongeveer tien minuten lang, die de aandacht van de luisteraar niet zouden vermoeien."

Om er voldoende variatie in te houden, voorzag Haydn elk van de zeven muzikale meditatie van een eigen hoofdmelodie, die hij baseerde op het tekstritme van de voorafgaande Latijnse aanvangswoorden. Ook zette hij het karakter van elk deel in de verf door telkens tussen een mineur en majeuretoonard te wisselen. Het geheel voorzag hij van een plechtige en extreem trage proloog en een krachtig slot. Dat laatste, getiteld Il terremoto – verwijzend naar de aardbeving nadat Christus aan het kruis stierf –

eindigt in een luid 'con tutta la forza', als om het publiek uit zijn trance wakker te schudden.

Na de première op 26 maart 1787 werd het werk zo goed ontvangen, dat het niet veel later in heel Europa te horen was. Haydn herwerkte het origineel nog datzelfde jaar voor strijkkwartet. Ook de pianotranscriptie dateert van 1787. Ze is niet van Haydns hand, maar genoot wel zijn goedkeuring. Tijdens zijn laatste reis van Londen naar Wenen was Haydn in Passau getuige van een uitvoering van zijn compositie in een bezetting voor orkest, koor en solisten. De extra partijen waren neergeschreven door de plaatselijke kapelmeester Joseph Friebert. Haydn was onder de indruk, maar meende betere zanglijnen te kunnen schrijven. Bij zijn terugkeer ging hij meteen aan het werk, bijgestaan door Baron von Swieten, die later ook de tekst voorzag voor *Die Schöpfung* en *Die Jahreszeiten*.

Hoewel de oratoriumversie al snel populairder werd dan de instrumentale vertolking, blijft de originele versie het meest trouw aan het rituele karakter ervan. Of zoals Haydn op 8 april 1787 in een brief aan zijn Londense uitgever William Forster verwoordde: "Elke sonate, of beter gezegd, elke zetting van de tekst, wordt enkel en alleen uitgedrukt door instrumentale muziek, maar op zo'n manier dat ze de meest diepgaande indruk maakt op zelfs de meest onervaren luisteraar."

Toelichting door Aurélie Walschaert

NOTES DE PROGRAMME

La première représentation de *Die sieben letzten Worte unseres Erlösers am Kreuze* (Les sept dernières paroles de notre sauveur en croix), en 1787, dut être une expérience tout à fait particulière. Un an plus tôt, le compositeur avait reçu la commande d'un commentaire instrumental sur les dernières paroles du Christ, pour le service du Vendredi saint dans une grotte consacrée à Cadix. L'événement fut décrit ainsi : « Les murs, les fenêtres et les colonnes de l'église étaient tendus de noir, seule une grande lampe suspendue au centre rompait cette sainte obscurité. À midi on fermait toutes les portes et alors commençait la musique. Après un prélude approprié, l'évêque montait en chaire, prononçait l'une des sept paroles et la commentait. Après quoi il descendait de la chaire et se prosternait devant l'autel. Cet intervalle de

temps était rempli par la musique. L'évêque montait en chaire et en descendait une deuxième, une troisième fois, etc., et chaque fois l'orchestre intervenait à la fin du sermon. »

L'œuvre fut créée dans un lieu symbolique : la grotte sacrée Santa Cueva, creusée dans la montagne. Pour l'occasion, Haydn écrivit une œuvre intime et presque méditative, qui reflète, même en l'absence de texte, de façon poignante les derniers mots du Christ sur la croix. L'œuvre fit une telle impression qu'elle fut bientôt jouée dans toute l'Europe, et même arrangée, pas toujours par le compositeur lui-même, pour différentes formations. Le Brussels Philharmonic nous propose aujourd'hui la version originale de l'œuvre. L'acteur Johan Leysen a travaillé avec le chef d'orchestre Hervé Niquet sur le texte qu'il prononce pour chaque partie. Le photographe Stef Van Alsenoy apporte son soutien avec ses images magiques, diffusées sur de grands écrans à côté et derrière l'orchestre.

Le père du quatuor à cordes

Comparée à celle du génie musical éternel Wolfgang Amadeus Mozart (1756-1791), la carrière de Joseph Haydn (1732-1809) connut un développement lent mais long. Nombre de ses œuvres les plus connues ne virent le jour qu'après la mort de Mozart. Il reçut ses premières leçons de musique d'un oncle à l'âge de 6 ans et quelques années plus tard, sa belle voix de soprano le fit entrer dans la maîtrise de la cathédrale Saint-Étienne de Vienne. À l'âge de 16 ans, lorsqu'il dut quitter le chœur après la mue, il gagna sa vie en enseignant et en jouant du violon et du piano pendant les services religieux. Il se forma également au contrepoint et prit des cours de composition avec le compositeur italien Nicola Porpora. Bientôt, il eut la chance d'entrer au service du prince Esterhazy comme maître de chapelle de la cour, où il put composer dans des conditions idéales pendant 30 ans. Après la mort du prince Nicolas, il

s'installa à Vienne, d'où il se rendit à Londres à deux reprises à l'invitation de l'impresario Johann Peter Salomon : c'est là qu'il composa ses symphonies londoniennes. De retour à Vienne, il se consacra à la composition de quatuors à cordes et de ses deux derniers oratorios à succès, *Die Schöpfung* (La Création) et *Die Jahreszeiten* (Les Saisons). À sa mort le 31 mai 1809, Haydn était devenu l'un des compositeurs européens les célèbres de son temps.

Si Haydn est souvent considéré comme une figure de transition entre Mozart et Beethoven, son rôle dans l'histoire de la musique est néanmoins incontestable. Il fut le premier à maîtriser le développement motivique – l'utilisation d'un minimum de matériel thématique comme élément de base pour une œuvre – jusque dans ses moindres détails. Il doit son surnom de « père du quatuor à cordes » au fait que grâce à lui, le quatuor à cordes passa d'un divertimento léger joué uniquement en

chambre à une forme musicale à part entière donnée dans les salles de concert. Il composa 70 quatuors, et Mozart lui dédia une série de six quatuors en témoignage de reconnaissance.

Une commande particulière

L'un des quatuors à cordes les plus extraordinaires de Joseph Haydn fut conçu à l'origine comme une œuvre orchestrale, *Die sieben letzten Worte unseres Erlösers am Kreuze*. En 1786, Haydn fut chargé par un chanoine espagnol de fournir un commentaire musical sur les sept dernières paroles du Christ sur la croix. L'œuvre devait être jouée pendant la célébration de Pâques, le Vendredi saint, dans la cathédrale de Cadix complètement obscurcie, la musique invitant à la contemplation pendant le sermon de l'évêque. Haydn écrivit dans l'introduction à l'édition de la version « oratorio » de l'œuvre : « Ce ne fut pas une tâche aisée que de composer

sept adagios consécutifs durant près de dix minutes chacun, sans lasser les auditeurs. »

Afin de conserver une variation suffisante, chaque méditation possède sa mélodie propre, basée sur le rythme du texte des mots latins correspondants. Afin de souligner le caractère de chaque mouvement, le compositeur alterne entre mineur et majeur. L'œuvre est encadrée par un prologue solennel et extrêmement lent et une fin d'une grande puissance. Ce dernier mouvement, *Il terremoto* – faisant référence au tremblement de terre qui suivit la mort du Christ sur la croix – se termine avec « *tutta la forza* », comme pour réveiller le public de sa transe.

La création de l'œuvre le 26 mars 1787 fut si bien accueillie que celle-ci fut bientôt entendue dans l'Europe entière. La même année, Haydn arrangea la partition pour quatuor à cordes. La transcription pour piano date également de 1787. Elle n'est pas de la main de Haydn, mais

bénéficia de son approbation. Au cours de son dernier voyage de Londres à Vienne, Haydn assista à Passau à une représentation de l'œuvre dans une version pour orchestre, chœur et solistes. Les parties supplémentaires avaient été écrites par le maître de chapelle local Joseph Friebert. Haydn fut impressionné, mais pensa qu'il pouvait écrire de meilleures lignes vocales. Dès son retour, il se mit au travail, assisté du baron von Swieten, qui fournirait également le texte de *Die Schöpfung* et *Die Jahreszeiten*.

Si la version « oratorio » est devenue plus rapidement populaire que la version instrumentale originale, cette dernière reste la plus fidèle au caractère rituel. Ou, comme Haydn l'écrivit à son éditeur londonien William Forster : « Chacune des sonates, chacun des textes plutôt, est rendu par une musique uniquement instrumentale, de telle sorte que même dans l'âme de ceux qui savent très peu de choses, elles suscitent l'impression la plus profonde. »

explications par Aurélie Walschaert

PROGRAMME NOTES

In 1687, earthquakes shook Peru. As a way of responding, a Jesuit priest, Alonso Messia Bedoya, created a Good Friday devotion based on the seven last utterances that Jesus is said to have made from the cross. This kind of service eventually migrated from Peru to Spain. In 1786, the great Austrian composer Franz Joseph Haydn received a letter, in Latin, from a cleric at the church of Santa Cueva in the Spanish seaport town of Cádiz, requesting orchestral music for its Holy Week services.

“In those days,” Haydn later recalled, “it was the custom each year in Lent to perform an oratorio in the principal church in Cádiz. The walls, windows, and pillars of the church were covered with black cloth, and one single great lamp hanging in the middle illuminated the sacred

darkness. At noon all the doors were closed: Now the music began. After an appropriate prelude, the bishop mounted the pulpit, pronounced one of the Seven Words, and offered a meditation upon it. As soon as it was over, he descended from the pulpit and fell on his knees before the altar. The interval was filled by music. The bishop ascended and descended from the pulpit a second, a third time, etcetera, and each time the orchestra entered at the conclusion of his words."

Haydn's *The Seven Last Words of Our Savior on the Cross* was performed for the first time in Cádiz on Good Friday 1787. The music Haydn wrote for Cádiz is a sequence of seven sonatas with an introduction, each of them a slow movement, and to conclude, a furious outburst of music to represent the earthquake mentioned in Saint Matthew, 27: 51. An expanse of eight slow movements in a row is unprecedented in the history of music, and even a composer as

creative and ingenious as Haydn would never have devised such a scheme had he not known that the music would be interspersed with spoken reflections—that is, with music and words alternating throughout.

The movements themselves, despite all of them being in a slow tempo, are remarkably varied in terms of key, rhythm, instrumentation, and general expression. (Haydn even varies the pace of each sonata ever so slightly, as a fresco painter, working in one of the great cathedrals, would use various shades of a single color.)

“Each of the texts is represented and expressed purely by instrumental music,” Haydn said at the time, “but in such a way as to awaken the deepest feelings within the soul even of the most inexperienced.”

Haydn’s *The Seven Last Words of Our Savior on the Cross* is one of the great monuments of sacred music. Haydn himself was so devoted to it

that, after originally writing the score for full orchestra, he immediately made a version for string quartet. And then, after he heard an unauthorized choral arrangement, he decided to rewrite the score himself for four-part chorus. (He also approved a version for piano that his publisher commissioned.) In these various forms, his music gained widespread popularity over the years, in the way that great religious paintings, widely disseminated in copies and reproductions, are often known and treasured throughout the world.

*written by Philip Huscher, program annotator for
the Chicago Symphony Orchestra ©*

www.cso.org